

אל תסתכל בקנקן?

מבט כולל על יחס היהדות לחיצוניות וגשמיות

אביחי ביטר

ראשי פרקים:

מבוא

"כל אשר יוסיף הגוף בניין יוסיף השכל חורבן"

יופיו של ר' יוחנן

"ואין זו תפארת לארץ ישראל"

כבוד התורה

"מרחיבין דעתו של האדם"

"שקר החן והבל היופי"

משנת הראי"ה קוק כסינתזה לנושא

סיכום

מבוא

במאמר זה אנסה לעשות סקירה כוללת על נושא מאוד משמעותי בחיי היומיום שלנו, החיצוניות. בימינו, העיסוק סביב המראה החיצוני של האדם, תופס חלק מהותי מחיי היומיום שלו. החברה היום שופטת לא מעט ע"פ החיצוניות של האדם ומתקשה לעיתים לצלול אל תוך הפנימיות שלו. מעתה יש לשאול מהי ההתייחסות של היהדות ליופי ואסתטיקה.

ננסה ללמוד את דרך התייחסות התורה, התלמוד, הראשונים והאחרונים ליופי, אסתטיקה וחיצוניות. נתעסק סביב היחס בין הפנימיות של האדם לבין החיצוניות שלו, הן באופן מעשי והן באופן מהותי.¹

1 מאמר זה מבוסס בחלקו על סדרת השיעורים של הרב אורי שרקי המובאים ב'מכון מאיר'. וכן ראה עוד הרב אורי שרקי, "אמת ויופי", קדושה וטבע, הוצאת אורים, שנת תשע"ה, עמ' 139-146.

“כל אשר יוסיף הגוף בניין יוסיף השכל חורבן”

נתעסק בעיוננו, במעט מקורות שניתן להסיק מהם שהתעסקות סביב הצד החיצוני של האדם, החל בלבשו, דרך יופיו וכלה בכל הסתכלות אסתטית בעולמנו- זהו דבר שטחי וגשמי שאין בו ממש, ואף פגיעה בפנימיות הרוחנית- שכלית שלו.

לפני שנביא מעט מקורות שילכו לכאורה על דרך זו, נסביר את הנחת היסוד המהווה תשתית למקורות הללו. רבנו בחיי, בעל “חובת הלבבות”, מביא בספרו משפט שניתן להסיק ממנו שעיסוק ביופי וחיצוניות הוא שלילי במהותו, ועלינו להתעסק אך ורק בפנימיות. כך הוא כותב בחובת הלבבות, שער הפרישות, פז: “כל אשר יוסיף הגוף בניין, יוסיף השכל חורבן”. באופן פשוט כוונתו במשפט יסודי זה שהתעסקות בבניין הגוף, דהיינו ענייני חיצוניות, אסתטיקה וגשמיות תביא לפגיעה בשכל, וכן הפוך. זאת אומרת שקיים יחס הפוך פשוט: כשהפנימיות עולה- החיצוניות יורדת. שהחיצוניות עולה- הפנימיות יורדת.

אם כן, ע”פ הנחת יסוד בסיסית שעיקר חייו של האדם הוא ההתעסקות בפנימיותו, חובה עליו למעט בהתעסקות בצד החיצוני והגשמי שלו, בכדי להגיע לפיתוח השכל בפרט, והפנימיות בכלל.

ניגוד דומה בין החיצוניות לפנימיות מופיע גם בגמרא בנדרים נ, ב. נתאר את הסיפור בקצרה: בת הקיסר הרומי פנתה לר’ יהושע בן חנניה, שהתלמוד מעיד עליו שהיה מכוער,² והופתעה ממראו החיצוני, שמהווה ניגוד גמור לחכמתו ופנימיותו. ר’ יהושע, שרצה ללמד אותה את הדברים שהראנו שמופיעים בחובת הלבבות, הציע לה שתחליף את כדי החרס מלאי היין של הממלכה, לכדי יין יפים מזהב, שכן לא ראוי לקיסר הרומי לשמור את כדי היין שלו בכדים מכוערים. לאחר שעשתה זאת, בת הקיסר הבחינה שהיין החמיץ ונהרס. ר’ יהושע הסביר את הנמשל- כאשר יש עיסוק רב סביב ההופעה החיצונית- הפנימיות תיהרס (היין החמיץ). כך גם תורה, שמיוצגת ע”י הפנים של האדם, יכולה להיות מיוצגת ע”י אנשים חכמים ומכוערים.

בת המלך בעצמה מסמלת גדולה גשמית, היא בת קיסר מכובדת במלכות רומי, התרבות החזקה בעולם באותם ימים, שהעמידה על נס את העיסוק בגוף, גשמיות ויופי. ניתן להניח שכבודה הוצג גם ע”י יופייה. נסיק מהסיפור תובנות גם על הצד הפנימי- שכלי השפל שלה. היא צריכה לשאול את אביה באילו כדים שומרים את

2 אין אזכור מפורש, אך מהסיפור המובא בגמרא משמע כן.

היין (סביר להניח שהיא אמורה לדעת דבר כזה), וכן היא באמת הקשיבה לר' יהושע בעניין החלפת הכדים לשם החיצוניות. העיסוק הרב של הבת המלך סביב החיצוניות, תוך שקיעה אדירה בתרבות הרומאית השטחית- גשמית שמעריכה חיצוניות, גרם לה לשכל רדוד.

המהר"ל בחידושי אגדות על האגדתא הנ"ל, ממשיך עקרון זה בחידושי אגדות למהר"ל, נדרים נ, ב. המהר"ל אומר שעיסוק בחיצוניות עלול לגרום לאדם להגיע לידי גאווה, שמעבר לחטא זה גופא, עיסוק תדמיתי תמידי על דרך הגאווה, יגרום לאדם להזניח את תורתו. המהר"ל ממשיך את התורה למים,³ אחת מתכונות המים היא שהם שואפים להגיע למקום נמוך, "ולברוח" ממקום גבוה. כך גם התורה עצמה תהיה שרויה אצל אדם בעל נפש נמוכה ושפלה. כלומר, עיסוק בחיצוניות גורם לעיסוק מתמיד בתדמית ומימלא בגאווה. ובנוסף, הפנימיות לא יכולה להתפתח בנפש האדם ע"י שכלו המוגבה, שכן תורה (כמים) מתאימה לבעלי לב שפל.

הקשר הישיר בין חיצוניות לגאווה מובא גם בנביא, בישיהו ג, טז. הנביא מזהיר שגאוות הנשים בימי עוזיהו תביא לעונשים כבדים ולחורבן. ישעיהו, שמדבר בפרקים אלו על הגאווה והשלכותיה הכבדות, מתלונן בפני העם ככלל, והנשים בפרט, על גאוותן הרבה המביאה לחטאים נוספים- "יען ה' כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון ומשקרות עיניים הלוך וטפף תלכנה וברגליהם תעכסנה". הנשים בפרק זה, מתוארות כבעלות מראה חיצוני מרשים מאוד, אשר משתמשות ביופיהן ובבגדיהן ככלי לגאווה. ניתן לראות אפוא, שלעיתים המראה החיצוני הוא כלי מאוד חזק לגאווה, ושקיים קשר בין יופי חיצוני לגאווה.

משנה נוספת, שנדון עליה באריכות בהמשך המאמר, ממשיכה להביע יחס סולד לעיסוק חיצוני כשזה בא על חשבון עיסוק פנימי. המשנה באבות ג, ז מתארת זו כך: "...רבי שמעון אומר, המהלך בדרך ושונה, ומפסיק משנתו ושונה, ואומר 'מה נאה אילן זה מה נאה ניר זה', מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו"

כלומר, המשנה מותחת ביקורת נוקבת על אדם המפסיק את לימודו, דהיינו העיסוק בפנימיות שלו, לצורך הסתכלות אסתטית וחיצונית. שכן, הסתכלות חיצונית זו, מפסיקה את רצף לימודו, ומימלא פוגעת בעיסוק בפנימיותו ע"י הלימוד.

3 עניין המשלת התורה למים מופיע במקומות רבים, לדוג' במדרש שיר השירים רבה א, יט.

מרן הרב זצ"ל מצדד את הגישה שהבאנו לעיל, לפיה החיצוניות יכולה להפריע לתהליך הבנייה של הפנימיות:

ואם ירצה אדם מישראל למלאות את חק היופי לגמרי בגלותו, תבוא לו רק מאהבת החיקוי לעמים השלווים, המתענגים על טוב ארצם וממלכתם. ע"כ לא תוליד ביהודי אותו הרגש הטוב שמוליד פינוק החוש היפה כשהוא נתבע מעצמות הנפש, כ"א תמלא את הלב ערבוביא וטרדא של פיזור נפש על דברים טפלים (עין אי"ה, שבת ב, סז).

כלומר, באווירה גלותית, כל רגש השואף ליופי ואסתטיקה עלול לגרום ל"ערבוביא וטרדא" בנפשו. כלומר עולמו הפנימי עלול להיפגע בשל עיסוק ביופי חיצוני. לכאורה, הרב ממשיך את הדרך המנחה של רבנו בחיי. אלא שיש לשים לב לשתי נקודות מרכזיות:

1. "חק יופי", "החוש היפה הנתבע מתעצמות הרגש": הרב מחדש, שקיים יופי שהוא טוב. שאיפה לאסתטיקה הינה דבר חיובי בתנאים מסויימים. כאשר היופי מושפע מתעצמות הנפש, מעולמו הפנימי של האדם, זהו דבר שונה לחלוטין.
2. "בגלותו" - הרב מערב פה חילוק בין גלות לגאולה, תוך הדגשה על חיקוי תרבות הגויים.⁴

יפיו של ר' יוחנן

סיפור מעניין מובא בגמרא בברכות ה, ב. ר' אלעזר היה חולה מאוד וישב בביתו החשוך ור' יוחנן בא לבקר אותו כחלק ממצות ביקור חולים. לאחר שר' יוחנן נכנס לביתו, הוא הפשיל את שרוולו וחשף את זרועו, ומיד הבית התמלא אור, מרוב יופיו של ר' יוחנן. לאחר שהתמלא הבית באור, ר' אלעזר החל לבכות בכי רב. לאחר בירור קצר של ר' יוחנן על פשר הבכי, הסתבר שר' אלעזר בכה על יום מותו של ר' יוחנן, שכן ביום זה יופיו האדיר של ר' יוחנן ייעלם מהעולם. ר' יוחנן אף אישר שעל דבר כזה בהחלט ראוי לבכות.

סיפור זה אומר דרשני. איך יכול להיות שר' אלעזר בכה על סיבה כה גשמית-חיצונית כזו? היינו מצפים שאם כבר על ר' אלעזר לבכות על התורה האדירה של ר' יוחנן שתעלם מהעולם, ולא יופיו החיצוני.

המהרש"א במקום עונה שיופיו של ר' יוחנן היה יופי שונה. יופיו ייצג את קדושת ארץ ישראל ואת הרוחניות של בית המקדש. כלומר היופי שעליו בכה ר' אלעזר היה קדוש, שנבע מקדושת הארץ. צריך לזכור, שרבי יוחנן היה מאמוראי ארץ ישראל, והיה מהדור שראה את בית המקדש וספג מיופיו. בגמרא בבבא מציעא פד, א, מובא שר' יוחנן אף מעיד על עצמו שנשאר מאחרוני האנשים היפים של ירושלים הקדומה, ירושלים של תקופת המקדש - "אנא אשתיירי משפירי דירושלים".

בנוסף, מובא ב"שפת אמת" במקום, ד"ה "שם בגמרא גלי", שגם החלק החיצוני של ר' יוחנן, יופיו המרהיב, נבע מהחלק האלוקי-פנימי שלו. יופיו של ר' יוחנן הושפע מנשמתו האלוקית ומתורתו הגדולה. מראהו החיצוני נבע מכוח "צלם אלוקים" שבו, "כי בצלם אלוקים עשה את האדם" (בראשית ט, ו). על זה וודאי היה ראוי שר' אלעזר יבכה.⁵

הרב זצ"ל כותב בעין אי"ה א, לז שיופיו של ר' יוחנן העיד על "האור האלוקי שהיה חופף כל גופו... ובו התעצמה הצורה השכלית בחמריו" - כלומר, יופיו האדיר של ר' יוחנן היה שווה בכייה וצער, שכן הוא שיקף את פנימיותו האדירה של ר' יוחנן. יותר מזה, ר' יוחנן הוא האנטי-תזה למשפט שבו התחלנו ב"חובת הלכות" - ר' יוחנן היה דוגמא שגם פנימיותו וגם חיצוניותו יכולות להיות גבוהות במקביל ואף לחזק זו את זו. על כך ר' אלעזר בכה, על היופי האדיר שנבע מהפנימיות האדירה שלו, מתוך ארץ ישראל, מתוך מצוות ביקור חולים, הוא לכתחילה קדוש.

על ר' יוחנן יש סיפורים שלמים שמעידים על יופיו ועל היחס החיובי של התלמוד כלפי צד חיצוני זה. ר' יוחנן, שיופיו נבע מקדושת ארץ ישראל וירושלים, הוא זה שהחזיר את ריש לקיש בתשובה באמצעות יופיו,⁶ הוא זה שעמד על יד שערי טבילה (מקווה לנשים) כדי לקדם את מצוות "פרו ורבו" בעולם.⁷ ר' יוחנן הפגין יופי גדול וחיצוניות אסתטית, לא מתוך גאווה והליכה אחר תרבות זרה אלא מתוך קדושת נשמתו ופנימיותו, מתוך הרצון לקדם מצוות בעולם (ביקור חולים, החזרה בתשובה, לימוד תורה ופרו ורבו) ומתוך קדושת ארץ ישראל. היופי הפנימי של ר' יוחנן היה כה גדול עד כדי שהוא הוקרן בחיצוניות שלו. דברים אלה מקדמים את

5 חזוק לזה מובא בבא מציעא פד, א, שם הגמרא קובעת שיופיו המיוחד של ר' יוחנן נבע מאדם הראשון, שכאמור, נברא "בצלם".

6 עיין בבא מציעא פד, א

7 עוד, שם.

החיצוניות והיופי למקום אחר לגמרי ביהדות. מחיצוניות שעומדת בפני עצמה שנתפסת לשטחית ומיותרת, אשר מביאה לגאווה וחיקוי עמים זרים לחיצוניות חיובית שמגיעה בשם התורה, בשם הרצון לעשיית טוב, בשם פיתוח המצוות בעם ובשם קדושת א"י וירושלים.

“ואין זו תפארת לארץ ישראל”

הראנו לעיל, שיופי שנובע מפנימיות בריאה וטהורה מקבל התייחסות שונה מהתורה. מר' יוחנן הסקנו גם שארץ ישראל היא הגורמת לשינוי ביחס התורני לאסתטיקה וחיצוניות לכיוון החיובי. ננסה לעמוד קצת יותר על הדברים, אך קודם נביא לכך הוכחה נוספת מכיוון שונה מדיני הרחקות נזיקין, המובאים באריכות בפרק שני במסכת בבא בתרא.

המשנה בבבא בתרא כד, ב מתחילה כך: “מרחיקין את האילן מן העיר עשרים וחמש אמה...”, הגמרא על המקום מסבירה את סיבת ההרחקה - “משום נווי העיר”. כלומר, בשם השאיפה לעיר יפה יש להרחיק את העץ, שכן מיקום לא טוב של העץ בצמוד לעיר גורם לפגיעה באסתטיות של המראה החיצוני של העיר.⁸ כלומר, גם מבחינה הלכתית, השאיפה למראה חיצוני היא דבר שיש בו עניין לכתחילה.

יתרה מזאת, צריך עיון לגבי מי התובע פה בסוגיה. נקודת ההנחה הפשוטה היא שהתובעים כאן הם בני העיר. כמו בשאר דיני ממונות, יש כאן תובע ונתבע והדיון לאורך פרק שני בבבא בתרא הוא רמת הלגיטימיות של סמיכת דברי הנתבע למטלטלי תובע, שעלולים באופן עקיף לפגוע בממון התובע. לכן, ממילא במשנה זו, בני העיר הם התובעים את בעל האילן להרחיק נטיעותיו חמישים אמה בשם הרצון ליופי ונוי העיר-כלומר הצד האסתטי שלה. אלא, שמהמשך הגמרא ניתן להרחיב את המסקנה העולה מהסוגיה לגבי היחס של התלמוד ליופי ונוי דרך השאלה העקרונית של זהות התובעים במקרה עליו המשנה דברה.

בהמשך, הגמרא שואלת שאלה על סמך השוואה בין דיני אילן ועיר ובין דיני אילן ובור, המעוררת סתירה בפשט המשנה. זה לשון הגמרא בבא בתרא כד, ב:

ואם העיר קדמה - קוצץ ואינו נותן דמים וכו'. מאי שנא גבי בור דקתני: קוצץ ונותן דמים, ומאי שנא הכא דקתני: קוצץ ואינו נותן דמים? אמר רב כהנא: קידרא דבי שותפי לא חמימא ולא קרירא...

כתוב במשנה שאם העיר קדמה לאילן, בעל האילן צריך לקצוץ ולא לקבל פיצויים על קציצת העץ, בעוד שבמשנה בסוף הפרק, בבא בתרא כה, ב שמדברת על שורשי אילן ובור נראה שהבעלים יקבל פיצויים במקרה דומה. על כך עונה רב כהנא בסוגיינתו ש"קידרא דבי שותפי לא חמימא ולא קרירא". זו תשובה קצת מוזרה שפירושה הוא שדבר שצריך להיעשות ע"י רבים סופו לא להעשות. כך רש"י מסביר בבבא בתרא כד, ב בד"ה "לא חמימא": "שזה סומך על זה אף כאן דמי האילן מי יתנם אם באת להטילם על בני העיר כל אחד אומר ממני לא יתחילו ונמצא האילן עומד והעיר מגונה". כלומר, כפי שבארנו, בגלל שהעברת הסמכויות תגרום לכך שבני העיר, התובעים, לא יפצו את בעל האילן, המשנה פתרה את בני העיר מעניין זה.

יש כאן תמיהה עצומה שמקשה הפני שלמה במקום בד"ה "יש לדקדק" בסוגיה לאור דברי הרשב"א,⁹ שגורמת לרש"י להמשיך בחמש מילים שהופכות את הבנת הגמרא (נדבר עליהן בהמשך). נסביר את התמיהה: איך ייתכן שבשל סיבה טכנית, שאף אחד לא ייקח אחריות, נפטור את בני העיר? הרי במצב רגיל, לדוגמא בבור ואילן, אם בעל הבור לא יסכים לחלק פיצויים ועדיין ידרוש מעיקר הדין להרחיק את האילן (שכן שורשי האילן פוגעות בכותלי הבור),¹⁰ האם נרחיק את האילן גם בלי הפיצויים? הרי אם עיקר הדין הוא להרחיק בתנאי של פיצוי ממוני לנתבע, למה שתהיה מחשבה של הגמרא לומר שמעיקר הדין נרחיק גם ללא פיצויים. הרי אי הסדרת עניין הפיצויים, הוא דבר שאמור לעכב את דין ההרחקה, ואם התובע לא מסתדר עם התשלום, לא נדרוש מבעל האילן להרחיק. אלא חייבים להסביר שבני העיר הם לא התובעים פה.¹¹

9 מובא בפני שלמה שם. הרשב"א אומר שאפילו אם בני העיר רוצים למחול אין הרשות בידם. כלומר, בניגוד למקרים רגילים של תובע ונתבע בדיני הרחקות, שאם התובע מחליט לוותר על זכותו להרחיק אז אין מרחקים, כאן התובע מחוייב לתבוע. וזה כאמור דורש עיון.

10 בבא בתרא כה, ב. הגמרא שם דנה כאופן ששורשי האילן מוזיקים לכותלי הבור ומביאה את דברי ר' חגא בשם ר' יוסי - "מפני שמחלידים את הקרקע ומלקין קרקעיתה של בו". באופן פשוט, שורשי האילן מרפים את הקרקע, דבר הפוגע ביציבות הבור.

11 חשוב לזכור שזה רק ההווא אמינא של הגמרא, ולמסקנה הגמרא מסבירה את טעם החילוק באופן שונה. אבל עדיין עצם העמדת סברא כזו כאופציה, מעלה תמיהה. יתרה מכך, ניתן להבין שלא רק שעצם העמדת האופציה הזו מחייבת אותנו ביאור, אלא שהגמרא בפשטה לא דוחה עקרונית את הסברא הזו, אלא בפשטות מעדיפה אופציה נוחה יותר לביאור החילוק בין אילן ועיר לבין אילן ובור.

מכוח קושיא זו, רש"י ממשיך: "...ואין זו תפארת לארץ ישראל". כלומר באמת, מעיקר הדין, אם התובע לא מסכים או לא מצליח לעמוד בחלק שהוא צריך לתת, לא נקשיב לתביעתו. אלא שפה התובעים הם לא בני העיר, אלא גורם אובייקטיבי נעלה. התובעות פה הן התורה וארץ ישראל. אלה תובעות שהארץ תראה יפה ואסתטית. הארץ לא מוכנה לסבול מצב שהחיצוניות שלה לא תהיה אסתטית. לכן, המשנה קובעת שלא משנה מה יהיה, את הדרישה שלנו ליופי וחיצוניות מפאת הקדושה שבארץ ישראל אנחנו נדרוש ונקיים. אגב, לא בטוח שבני העיר ידרשו בפועל את הרחקת האילן, שכן לא לכל עיר חשוב שתראה יפה ואסתטית, אך בכל זאת התורה תדרוש להרחיק את האילן. המשנה מחדשת שבארץ ישראל התובעים הם תובעים אחרים. ארץ ישראל במצבה האידיאלי היא יפה חיצונית, צדדיה הגשמיים מתפתחים ומשגשגים, וכל מצב אחר הוא בניגוד למצב המתקן של ארץ ישראל. מכוח דין זה, קביעת המשנה היא הכרחית.¹²

יש הבדל עצום בין ההבנה שמדובר בתביעה פרטית של בני העיר ותלויה בגחמות האסתטיים שלהם בלבד, לבין ההבנה שמדובר בדרישה מכח קדושת ארץ ישראל שמתבטאת גם ביופי חיצוני, דבר שהוא הרבה יותר מוחלט וקבוע מאשר תביעה פרטית.

ניתן להביא חיזוק נוסף, המובא ברוב דברי הראשונים, שהמשנה מדברת דווקא בארץ ישראל.¹³ שכן, דווקא בארץ ישראל יש דרישה ליופי, ובחול"א אין הדין כן.¹⁴ יפה הביא הבית יוסף בחו"מ קנה, כב את "בדק הבית" שאומר שכל המשנה מדברת

12 כך הרשב"א והפני שלמה הבינו את רש"י ופסקו להלכה. תוספות מקשים (ד"ה "מאי שנא") שמתעם זה היה צריך לומר שאף אם האילן קדם לעיר, חכמים יחייבו אותו לקצוץ את אילנו מבלי ליטול דמים, שאחרת יישאר האילן במקומו "ואין זו תפארת לארץ ישראל". בעוד רבינו גרשום (ד"ה "ודלמא") מסביר שמכוח קושיא זו הגמרא החליטה ללכת לפירוש אחר, תוספות ממשיכים את הקו הכללי הפשוט להבנת הגמרא שמנחיל רש"י. הם מתרצים שבכל זאת יש הבדל בין אם העיר קדמה ובין אם בעל האילן קדם, שכיוון שבעל האילן סמן בהיתר, לא הקפידו חכמים אם יתעצלו בני העיר בקציצתו ויישאר במקומו. ולכן יוצא שעדיין התובעים כאן באמת הם ארץ ישראל והתורה, שהם אלה שדורשים יופי בארץ (אלא שהגמרא חיפשה חילוק יותר נוח). ניתן לדחות בקלות את שיטת היחיד של רבינו גרשום (מול שיטת רש"י, תוספות ורשב"א), שכן לשיטתו היינו מצפים שהגמרא הייתה מציינת קושיא זו.

13 רש"י, תוספות, רשב"א, נימוקי יוסף, ר"ן ועוד.

14 כאמור, רק בתנאי שהתובעים להרחיק את האילן ישלמו פיזיים ניתן להרחיק, כלומר התובעים שם הם בני העיר.

בארץ ישראל במצב ש"נזכה בה", כלומר, במצב שבו עם ישראל חוזר לארצו, שכן רק כאשר נחזור מהגלות, דרישת היופי תחזור למצבה האידיאלי.¹⁵

דבר זה ממשיך את האמור לעיל, שקיים הבדל מהותי בגישת היהדות לחיצוניות בין ארץ ישראל ובין הגלות. סיפור בת הקיסר מתוך התרבות הרומאית, ששופך אור שלילי על חיצוניות מחד, לבין ר' יוחנן ויופיו, שהגיעו מתוך קדושת ירושלים וקדושת מידותיו, מאידך.

לפני שנמשיך לעסוק בהבדל המהותי בין ארץ ישראל והגלות בחידת היופי והאסתטיות ביהדות, נדון בפן נוסף של עניין זה כדי להשלים את התמונה.

כבוד התורה

נמשיך עתה לבחינה נוספת של התעקשות התורה על הופעה מכובדת. סוגיית כבוד תורה וביזוי הקב"ה היא סוגיה רחבה מאוד שממוקמת בכמה מקומות בש"ס. את אחד מהביטויים של סוגיה זו ניתן לראות בגמרא בשבת קיד, א:

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: גנאי הוא לתלמיד חכם שיצא במנעלים המטולאים לשוק. והא רבי אחא בר חנינא נפיק (=יצא בלבוש כזה) - אמר רבי אחא בריה דרב נחמן: בטלאי על גב טלאי. ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו - חייב מיתה, שנאמר כל משנאי אהבו מות אל תקרי משנאי אלא משנאי.

הגמרא מביאה הנהגה שאסור לתלמיד חכם לצאת בלבוש דל ומבוזה לשוק. אדם שמייצג את התורה בחכמתו, צריך להיזהר בהופעתו ותדמיתו החיצונית כאשר הוא יוצא לרשות הרבים. הסיבה לכך, שבתור מי שמייצג את התורה ע"י תלמודו, הופעה לא מכובדת כלפי חוץ עלולה לגרום לביזוי התורה. הסיבה לכך היא בגלל שלבושו

15 ניתן ללמוד מדברי הבית יוסף, שהשאפה ליופי וחיצוניות ארץ ישראל, היא לא רק כאשר יעמוד בית המקדש על הר הבית אלא כבר לפני כן, כאשר נזכה לשוב אל הארץ אחרי שנות הגלות.

הדל גורם לאחרים לזלזל בתורה ולהתייחס אליה בהקשר שלילי.¹⁶ אדם הגורם לביזוי התורה והשנאת הקב"ה ע"י לבוש מבזה ראוי למות.¹⁷

ניתן לראות הנהגה דומה גם בדברי ה"אורחות צדיקים" בשער הגאווה:

הדרך הישר שיהא נקי בכל ענייניו כי הנקיות היא גדר של מעשים טובים. כיצד? ילבש בגדים בינוניים ולא מלבושים יקרים... ולא מלבושים עניים המבזים לובשם אלא בגדים בינוניים נאים ונקיים... ואסור שימצא כתם או שמנונית על בגדיו ולא יהיו קרועים.

הנהגת האורחות צדיקים לצדיק היא להתלבש בביגוד נאה: לא מבזה משום ביזוי התורה שעלול להיווצר, ולא יקר ומוחצן שמבטא גאווה. הדרך הנכונה לכן תורה היא להתלבש בלבוש מכובד.

המאירי אומר דבר גדול מזה, שמתקשר למה שאמרנו בתחילת המאמר. זה לשונו בבית הבחירה, שבת קיד, א, ד"ה "תלמיד חכם":

ובכלל ענין זה שלא תמצא בו שום מדה מגונה שהמידות מושאלות בלשון בגדים כמו שידעת וחסרון מדה אחת בין שאר מידותיו הרי הוא ככתם בבגד וכמו שהכתמים רישומן ניכר בבגדים הדקים והנכבדים יותר מן הגסים כך מדה מגונה אצל החכם מגונה ביותר ולא יקל בעצמו לשום מדה מגונה.

כלומר, לא רק מהטעם שהוזכר לעיל יש בעיתיות בלבוש בגדים ביזוניים, שאדם זר יקבל רושם מוטעה מהתורה ובכך יזלזל בעוסקי התורה ובתורה בעצמה ("וערכה תתמעט"), אלא שיש כאן טעם פנימי ומהותי יותר להנהגה זו. הבגדים בפרט, והמראה החיצוני בכלל יכולים להוות כ-"מוניטור" לפנימיות. כלומר בגדים מלוכלכים ודלים, עלולים לשקף לא רק חיצוניות בעייתית אלא גם פנימיות חסרה ומלאה ב"לכלוכים". כלומר לחיצוניות יש את היכולת לפעמים לשקף את העולם הפנימי ורוחני של האדם. אם אדם הוא בעל אישיות חסרה שמידותיו חסרות, סביר

16 עיין רש"י, שם, בד"ה "ומשניאי". עיין גם המאירי, בית הבחירה, שבת קיד, א, ד"ה "תלמיד חכם" - שממשיך כיוון זה ואומר: "...כל שנמצא בו (בתלמיד החכם) שום דבר מגונה הרי הוא גורם לתורה שתחלל ותתמעט ערכה בעיני בני אדם...".

17 עיין רמב"ם, משנה תורה, הלכות דעות ה, ט וכן רמב"ם, משנה תורה, הלכות יסודי התורה ה, יא. אין קטע זה נפסק להלכה בהיבט הדיני שלו. דהיינו, בעוד שהנהגה שתלמיד חכם מחוייב, לכתחילה, להתלבש בבגדים נאים ומכובדים משום כבוד תורה נפסקה הלכה למעשה ע"פ הרמב"ם, הדין שמי שלא נוהג כן חייב מיתה, לא נפסק להלכה. ידועים לנו מספר רבנים בדורות האחרונים שמסיבותיהן שלהם החליטו להתלבש ולחיות חיי דלות מוחלטים כמו הרב אהרן יהודה לייב שטינמן. מאידך, מרן הרב זצ"ל היה ידוע כרב שהתלבש בבגדים נאים ומכובדים כפסיקת הרמב"ם, ואף עמד על כך.

להניח שזה ישתקף גם כלפי חוץ. בגדים נקיים ונאים יכולים להביע אישיות שלמה, מאוזנת, זכה וטהורה ללא מידות רעות משמעותיות המעיבות עליה. דבר זה מתקשר למה שעיינו בסיפורי ר' יוחנן, שכפי שהביא הרב זצ"ל בעין אי"ה, אישיותו של ר' יוחנן הייתה מוקרנת ע"י יופיו החיצוני. כלומר, עולמו הפנימי היה כה קדוש שהוא הקרין זאת כלפי חוץ, מעין "מוניטור" לעולם הפנימי.

"מרחיבין דעתו של האדם"

עד עתה עסקנו במקורות שניתן להסיק מהם שהחיצוניות לעיתים מושפעת מהעולם הפנימי והרוחני של האדם. אך האם יכול להיות גם ההפך? האם הצד החיצוני של האדם, הצד האסתטי שלו וגשמיותו יכולים להשפיע באופן חיובי על אישיותו הרוחנית?

ראינו בתחילת המאמר, שבמצבים מסויימים התעסקות רבה ביופי יכולה להוות מכשול לאדם והוא עלול להגיע לידי גאווה.¹⁸ נדון עתה, בהשפעה הפוכה, שבה העולם החיצוני מקדם את העולם הפנימי.

מובא בגמרא בברכות נו, ב, מימרא מפורסמת הנוגעת לעיוננו, וכך לשונה: "שלשה מרחיבים דעתו של אדם אלו הן דירה נאה ואשה נאה וכלים נאים". מה פירוש המילים "מרחיבין דעתו"? נסביר ביטוי זה ע"פ השיטה המקובלת המובאת בפירוש הגר"א במקום: "ומרחיבין - מרוממים את רוחו".¹⁹ דהיינו, שלושה דברים אלו מרחיבים את הנפש ומרוממים את הנשמה.

18 כלומר, החיצוניות משפיעה על הפנימיות לרעה.

19 יש מפרשים את המושג "מרחיבין דעתו של אדם" באופן שונה. בעוד הגר"א מפרש את הפירוש המקובל, שנותן למושג "הרחבת הנפש" התייחסות חיובית, יש מי שחולק עליו. המהרש"א מפרש את הרחבת הנפש כתוצאה שלילית, וזה לשונו שם: "מרחיבין דעתו - היינו שיהיה דעתו ונפשו רחבה למיהדר אחר תענוגי עולם הזה..." (חידושי אגדות למהרש"א, ברכות נו, ב). כלומר, ע"פ המהרש"א הרחבת דעת היא הגורמת לחזר אחר עוד תאוות ותענוגים. על דרך זו, עיין גם משלי כח, כה, במצודות דוד (שם), ד"ה "רחב נפש". לכאורה, עומדת בפנינו סתירה בין הסבר הגר"א להסבר המהרש"א, אך אין צריך לומר שהם חולקים מהותית. בעוד המהרש"א מסתכל על המשפט בברכות ביחס להקשר שלו, הגר"א וכן הרמב"ם (מובא להלן) מסתכלים על האסתטיקה ככלי בעל פוטנציאל אדיר בעבודת ה'. אם נעיין על ההקשר של המשפט, שמואב לאחר העיסוק בהנאות, אכילה ושתיה ותשמיש המיטה, הסבר המהרש"א לגמרא הנ"ל מובן, שכן ע"פ קריאה מההקשר, הגמרא מביאה את שלושת דברים אלו ככלי שמנוצל לרעה, לצורך תאוות ויצרים בדומה לתשמיש הרמב"ם והגר"א שמים דגש על הפוטנציאל הגדול שיש ליופי בעבודת ה', ויודעים שהיופי יכול לעזור מאוד לנפש בקניין החכמה האלוקית. הכל תלוי ביכולת לנצל את החיצוניות לטובה.

הרמב"ם בשמונה פרקים לרמב"ם, ה, מסביר ששדרוג העולם החיצוני של האדם יכול לעזור לו בהבראת הנפש כחלק מתהליך של קניין תורה. וזה לשונו שם:

כי מי שידבק בזאת הכוונה, לא יתעורר לפתח כתלים בזהב, או לעשות רקום זהב לבגדו, אלא אם כן יכוון בזה להרחיב נפשו, כדי שתבריא ויגורש חוליה ממנה, עד שתהיה בהירה וזכה לקבל החוכמות.

כלומר, לפעמים החוש האסתטי מסוגל להבריא את הנשמה, וממילא גורם לפוטנציאל הקיבול שלה לגדול. בכך החיצוניות מגדילה את התורה בקרב האדם, ומשדרגת את העולם הפנימי שלו. נסיק מכאן, שלעיתים, בית מפואר, כלים אסתטיים ואישה נאה מרחיבים את עולמו הפנימי של האדם. אם אדם מתכוון בכך ועושה זאת לשם כך, הרחבת האסתטיקה של עולמו החומרי והגשמי בהחלט יכולה לעזור לו להתקדם רוחנית ולהוות ככלי בעבודת ה'. בכמה מקומות מביא הרמב"ם שתכלית החיים היא "דעת ה'",²⁰ כלומר, לדעת את ה' בתורה בפרט, ובחוכמות אחרות בכלל, ע"י פיתוח השכל.²¹ אחת הדרכים להשיג מטרה נעלה זו, ע"פ האמור לעיל ב"שמונה פרקים", היא הרחבת הנפש ע"י פיתוח הצד האסתטי של האדם. כאשר אדם מתכוון לשם כך, החיצוניות הופכת לחלק מתהליך האדם לעבר תכלית חייו האידיאלית, "לדעת את ה'", שהיא מכוונת לעולמו הפנימי.²²

אדרבה, לשיטת הרמב"ם, כמבואר בהלכות יסודי התורה ב, ב, הדרך להגיע לכדי אהבת ויראת ה' היא הסתכלות בכריאה. הסתכלות אסתטית, המחפשת יופי חיצוני בכריאה היא זו שמביא לאהבת הקב"ה, מטרה שהיא פנימית. קניין אהבת ה' נעשה דרך העולם החיצוני.

"שקר החן והבל היופי"

עתה עלינו לבאר פסוק שמקשה על מה שבארנו עד כה. במשלי לא, ל נאמר כך: "שקר החן והבל היופי, אישה יראת ה' היא תתהלל". לכאורה נראה מהכתוב שם,

משל לכך הוא שסכין יכול לחתוך סלט ויכול להרוג, כך גם כלי החיצוניות יכול להביא לנפש שצמאה לתאוות וגאווה את מחמד עינייה, ויכולה להוות כלי שישדרג את עבודת ה' של האדם.

20 עיין רמב"ם, הלכות תשובה י, ו. וכן, עיין עוד שמונה פרקים לרמב"ם, ה.

21 בבחינת "בכל דרך דעהו" (משלי ג, ו). דהיינו, בכל דרך שבה תלך עלייך לדעת את ה'.

22 ראה גם הראי"ה קוק, עין אי"ה שבת ב, סז.

שהחן והיופי, שהם בחינת פיתוח אסתטי לעולם החיצוני של האדם (של המראה החיצוני של האישה במקרה זה), הם שקר, הם מבלבלים והם מסתירים את העולם הפנימי. אישה יפה לא תתהלל, אלא אישה יראת ה', אישה אשר עולמה הפנימי מפותח. דברים אלו צריכים עיון רב לאור מה שראינו לעיל.

הגר"א, ב"קול אליהו" על הפסוק "...ורחל הייתה יפת תואר ויפת מראה" (בראשית כט, יז), מביא את הפסוק "שקר החן..." בהקשר לעיסוק הרב של התנ"ך סביב יופיים החיצוני של אימהות האומה שלנו. לגר"א קשה, איך יכול להיות שהתורה עוסקת עיסוק כה רב, סביב יופיין של האימהות? הרי הם נשים חזקות, ערכיות, משפיעות וצדיקות, למה כל כך חשוב להראות את הצד החיצוני של מראייהן?

הגר"א מביא תשובה לשאלה זו על בסיס הסבר מחודש לפסוק במשלי. כך לשונו: "שקר החן והבל היופי היינו כשהן בלתי יראת ה', והם כנזם זהב באף חזיר אבל אישה יראת ה' היא תתהלל רצוני לומר דגם החן והיופי תתהלל". דהיינו, אישה אשר כל מהותה הוא עולמה החיצוני ומראה, היא בבחינת "שקר" - דהיינו דבר שלילי. אך אישה אשר מלאה "יראת ה'", מלאה פנימיות ערכית ועולם פנימי מפותח, אז אותה אישה יפה תתהלל, דהיינו שגם היופי יהיה חיובי ואידיאלי. כלומר, אישה אשר מתעסקת במראה החיצוני שלה מתוך עולם פנימי ורוחני מפותח אזי "היא תתהלל". הוזכר לגבי האימהות של אומתנו שהיו "טובות מראה" כדי ללמדנו שליופי ולאסתטיקה יש מקום גדול בתורה - אך ורק כאשר זה מגיע מתוך עולם פנימי של יראת ה', ערכים, אידיאלים, רוחניות ומעשים טובים.

ניתן להסביר כך גם את ההתעסקות הרבה של התורה סביב מראהו החיצוני של המשכן. התורה מקדישה ארבע פרשות לצורך תיאור עיצוב המשכן ומראהו החיצוני המרהיב. נסביר את פשר העיסוק הרב סביב יופיו של המשכן על דרך הסבר הגר"א: המשכן נבע מתוך קדושה ורוחניות, ולכן ממילא חשוב להדגיש שגם צדדיו החיצוניים, היופי שלו, היו מפותחים ומרהיבים. שהרי, לאור האמור לעיל, יש עניין ביופי ואסתטיקה כאשר הם לא מגיעים בפני עצמם, אלא מתוך קדושה פנימית אמיתית.

משנת הראי"ה קוק כסינתזה לנושא

דנו רבות עד כה על כך שבארץ ישראל נתבע היופי כגורם מחייב, שהוא לכתחילה. בנוסף, עסקנו ביחס האוהד של התלמוד ליופיו של ר' יוחנן וכן בתביעת ארץ ישראל לערים יפות, שמשפיעות הלכה למעשה בדיני נזיקין. לעומת דברים אלו שקושרים יופי עם ארץ ישראל, ניכר גם שכאשר היהדות מתייחסת לחיצוניות כדבר

שטחי ושלילי זה נקשר לא מעט עם הגלות. דהיינו, כפי שבארנו בדקדוק הגר"א לגבי "שקר החן והבל היופי", מעבר ליכולת של החיצוניות להיות חשובה כאשר היא מגיעה מפנימיות שלמה וערכית, ומעבר לנראה בסוגית "כבוד תורה", שהחיצוניות מהווה מוניטור לפנימיות, היחס של התורה ליופי משתנה גם בהתאם למיקום עם ישראל בא"י או בגלות.

הבאנו בתחילת עיוננו את דברי "רבנו בחיי". לכאורה, משפטו "כל אשר יוסיף הגוף בניין, יוסיף השכל חורבן" סותר את המקורות הרבים שהבאנו עד כה, שניתן להסיק מהם שהחיצוניות מתפרשת גם כדבר חיובי. מרן הרב זצ"ל, הגיב על משפט זה של "רבנו בחיי", שהוא מתאר מצב שהוא בדיעבד בלבד. אך לעתיד לבוא, כשעם ישראל יחזור לארצו בימי הגאולה, שלאחר ימי הגלות, היחס השלילי של היהדות לחיצוניות וחול ישתנה. לשונו של הרב במאמרי הראי"ה ב, "הקודש והחול" ו, חריפה עוד יותר: "ויסור אז מהעולם אותו המצב של המארה העתיקה הרובצת עליו". כלומר, צמצום החיצוניות הוא לא מצב אידיאלי. ההתעסקות בחיצוניות חייבת להצטמצם בגלות, אך במצב האידיאלי, החיצוניות והיופי יהיו נתבעים.

הסקנו בגוף המאמר, שלחיצוניות יש בחינות חיוביות. אלא, שיש מצבים בהם ההתכנסות לעיסוק פנימי-רוחני בלבד היא דבר מחייב. כאשר עם ישראל מחוץ לארצו, מחוץ למרכז הרוחני הגדול בעולם ורחוק מאדמת הקודש, לחיצוניות יהיה קשה לצמוח מתוך הקדושה, כמו שהגר"א דורש מהחיצוניות. כאשר אנחנו בגלות, רחוקים מהקודש שנטוע במהות של ארץ ישראל, ישנו סיכוי גדול יותר שניקח את העיסוק ביופי למקומות שליליים. מהמקום האמיתי והאידיאלי של החיצוניות שמהווה כלי לעבודת ה' למקום נמוך של גאווה, של התבוללות ושל חיקוי תרבות הגויים. כך כותב מרן הרב זצ"ל באורות התחיה, טו:

שכוח ישראל גדול ונשמתו מאירה בקרבו בהופעה וענפיו המעשיים מתוקנים, בסדור מלא, בקדושה בייחוד ובברכה, במקדש וממשלה, בנבואה וחכמה,²³ אז ההתרחבות לצד החול, לענוגי החושים הרוחניים והגשמיים, להצצה חדרית ופנימית לתוך חייהם של המון עמים ולאומים שונים, למפעליהם וספריותיהם,

23 יש לשים לב שכל הדברים שהרב מדבר עליהם בהמשך הפסקה, הם בתנאי שפנימיות עם ישראל בשיאה. רק כאשר "כח ישראל גדול ונשמתו מאירה בקרבו בהופעה וענפיו המעשיים מתוקנים, בסדור מלא, בקדושה בייחוד ובברכה, במקדש וממשלה, בנבואה וחכמה" המשך דבריו יהיו בשיא תוקפם. כדי להגיע למדרגת הקודש שבחיצוניות בשיאה, שהרב מדבר עליה, יש להגיע קודם, כתנאי מקדים, למדרגה גבוהה ומחייבת זו.

התגברות עז החיים הטבעיים, כל אלה טובים הם ומסוגלים להרחיב את אור הטוב... משחשך האור, משגלתה שכינה, משנעתקו רגלי האומה מבית חייה, החל הצמצום להיות נתבע. כל עז חילוני עלול להיות לרועץ, כל יופי טבעי וחשקו עלול להאפיל את אור הקדש ותם הטהרה והצניעות, כל מחשבה שלא נתגדלה כולה במחנה ישראל יכולה להרס את סדר האמונה והחיים הישראליים, כל שמינות קטנה מביאה לידי בעיטה. מכאן באו העוצב והסגוף, הקדרות והפחדנות.

כלומר, בגלות, ההתעסקות בדברים חיצוניים עלולים להביא לידי השפעות שליליות. על כן, "החל הצמצום להיות נתבע". האווירה הגלותית, היא זו שגורמת לחיצוניות להיות מצומצמת ומפנה אותנו להתעסק בפנימיות.

ע"פ עקרון מנחה זה שמביא הראי"ה קוק, נתייחס לסיפור על ר' יהושע ובת הקיסר שראינו בתחילת המאמר. התלמוד התייחס באופן שלילי ליופי חיצוני בסיפור זה, שכן כל אווירת הסיפור היא של גלות ותרבות רומא. כפי שהערנו, תרבות רומא הייתה צמאה לפיתוח הגוף והחיצוניות. היהדות בזמן גלותי זה, חייבת להתכנס לפנימיות ולמעט בעיסוק בחיצוניות. הדר חיצוני במצב כזה עלול להביא לידי היטמאות בתרבות הגויים (כמו דברי הרב זצ"ל בתחילת המאמר) וכן לידי גאווה מוגברת. לעומת זאת, כאשר אנו בארץ ישראל, כאשר הפנימיות מגיעה לרמה מספיק גבוהה, כאשר אנו צומחים מתוך קדושת ארץ ישראל, אזי היופי הטבעי הוא דבר נתבע.²⁴ במצב כזה, יופיו של ר' יוחנן מתואר בהקשר חיובי וכן התלמוד יתבע את הרחקת העץ מנוטע האילנות שלא כהלכה בשם יופייה ותפארתה של ארץ ישראל הקדושה. החיצוניות יכולה להיות בשיא קדושתה רק בארץ ישראל. על מצע של קודש ושל פנימיות קדושה וזורחת, רק אז החיצוניות תגיע למעלת הקדושה שהיא צריכה להיות חלק ממנה. היהדות הגלותית השקיעה רבות "בבניין השכל", דהיינו בפנימיות מבוארת. אוצרות התלמוד, ההלכה והמחשבה פותחו באופן מרבי כאשר יצאנו לגלות, שכן "הצמצום החל להיות נתבע". רק לאחר שהפנימיות מבוארת ושלמה, אפשר להתעסק בחכמה ובזהירות בענייני האסתטיקה

24 ראה גם מרן הרב זצ"ל, אורות התחיה, לג בעניין פיתוח החיצוניות הגופנית. זו לשונו: "גדולה היא תביעתנו הגופנית, גוף בריא אנו צריכים, התעסקנו הרבה בנפשיות, שכחנו את קדושת הגוף, ונחנו את הבריאות והגבורה הגופנית, שכחנו שיש לנו בשר קודש, לא פחות ממה שיש לנו רוח הקודש. עזבו את החיים המעשיים, ואת התבררות החושים ואת הקשור עם המציאות הגופנית המוחשית, מפני יראה נפולה, מפני חוסר אמונה בקדושת הארץ, "אמונת זה סדר זרעים - שמאמין בחי העולמים וזרע". כל תשובתנו תעלה בידינו רק אם תהיה, עם כל הוד רוחניותה, גם תשובה גשמית יוצרת דם בריא, בשר בריא, גופים חטובים ואיתנים, רוח לוחט זורח על גבי שרירים חזקים, ובגבורת הבשר המקודש תאיר הנשמה שנתחלשה, זכר לתחית המתים הגופנית."

ככלי לעבודת ה'. רמז לדבר ניתן לראות בדברי הרב בעניין המשנה שהבאנו לעיל של "המהלך בדרך" (אבות ג, ז), שלכאורה ניתן להבין ממנה שאין להתפלא ולהתרגש מיופי חיצוני. זה לשון מרן הרב זצ"ל באורות התורה ט, ז:

אע"פ שכל העולם כולו, וכל המחשבות וההרגשות כולן, מלאים הם אור ד'... מכל מקום מעין האורה היסודית הרי הוא גנוז בתורה, וכשהולך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו, ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה, מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, אף על פי שאינו ממש מתחייב בנפשו, אם כבר עלה למדרגת ההסתכלות האלוהית, מכל מקום מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו. כי סוף כל סוף מכל העולם אור חיים זורח הוא, אבל מן התורה שופע אור חיים דחיים, ואין עוברים קדושה חמורה מקורית ותופסים במקומה קדושה קלה מעותקת.

כלומר, הרב נותן ערך גדול בהסתכלות בחיצוניות הבריאה וביופי בטבע, שהרי אלוקים לא משרה את קדושתו רק דרך לימוד התורה אלא גם בחלקים הגשמיים שבחיים. אלא, שכדי להתעסק בקדושת החיצוניות, ב"חשק היופי הטבעי" בפרט, ולעסוק בגשמיות ובחומר כראוי בכלל, צריך לבוא מתוך עולם פנימי-רוחני של האדם חייב להשלים את "המשנה", המסמלת לענ"ד את עולם התוכן הפנימי של האדם, את השכל ואת הרוחניות, לפני שהוא עוסק בקדושות אחרות כמו התבוננות ביופי הבריאה. עם ישראל, כחלק מתהליכו הגדול, היה חייב את הגלות לצורך התעסקות ובירור עולמו הפנימי, פיתוח התורה. אלא שרק לאחר התפתחות עולם הפנים, יוכל עם ישראל לקדש גם את החיצוניות והיופי בפרט, ועולם הגשמיות והחומר בכלל, שכן במהותם גם הם יכולים להיות קדושים. נכון שיש אידיאל בעיסוק בעולם החיצוני והאסתטי, שיש עניין גדול גם בהצלחה אקדמית בלימוד חוכמות אחרות, בשירות צבאי משמעותי, בהצלחה בעולם העסקים, בטיולים ובהנאות, אך כל אלו חייבים לבוא מתוך עולם פנימי מלא ועשיר בתוכן. אדם חייב להשלים את "המשנה" לפני שהוא ממשיך להכות שורשים בעולם המעשה. מהלך רב השנים של עם ישראל מתאר זאת, עיסוק פנימי ומוגבל בגלות, וניתוב העולם הפנימי העשיר לחיצוניות ויופי בארץ ישראל, שמניעה את הדברים מטבעה הקדוש לחיצוניות אידיאלית ורוחנית.

נסייג קמעא את הדברים במשנת הרב. חשוב לזכור, שעדיין הרב מגביל את העיסוק באסתטיקה ויופי בתנאים מסוימים גם לאחר עלייתנו לארץ ישראל. כפי שראינו בעיוננו בדברי הגר"א, ההתרחבות לעיסוק בחיצוניות חייבת לבוא מתוך עולם פנימי עשיר ולא לבוא כשלעצמה, שכן אז זה עדיין "שקר החן והבל היופי". העיסוק בחיצוניות חייב לבוא מתוך עולם התורה כדי להיחשב כאידיאלי.

דבר נוסף, שלא דברנו עליו עד עתה, הוא עניין הגיל. יש גילאים, שבהם העיסוק בחיצוניות עלול להיות מסוכן ולהביא לידי בלבול, להטייתו לגאווה ולהיטמאות בתרבות זרה. כפי שאמרנו, אחת מסמני הגאולה בתהליך של עם ישראל הוא הרחבת החיצוניות והצד האסתטי, וזה לשון הגמרא בברכות מג, ב: "אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב עתידין בחורי ישראל שיתנו ריח טוב כלבנון". נסביר ש"ריח טוב" מתאר שפע חיצוני בגוף האדם. כלומר משמעות הגמרא שם היא שלעתיד לבוא, לא רק פנימיות האדם תהיה מלאה, אלא גם חיצוניותו.²⁵ אולם הראי"ה קוק מזהיר ומגביל זאת רק לאחר גיל הנעורים. וזה לשונו בעין אי"ה, ברכות ו, מה: "והנה למרות כל השבח שיש ביסוד היופי בכל זאת ע"פ הרוב יאלץ ההכרח לדחותו בפרט בימי הבחורות, מפני ההפסד המוסרי שעלול לבא לרגליו". כלומר, בימי הבחורות השאיפה ליופי וחיצוניות עלולה להביא את הנער לחטאים והפסדים במוסר הבסיסי שלו. כלומר, עדיין באופן מהותי יש הרבה עניין ביופי אך יש לדעת מתי להשתמש בו ובאיזה אופן.

סיכום

בימינו, אחד העיסוקים המרכזיים באנושות זה העיסוק סביב המראה החיצוני והיופי האסתטי. במאמר זה עסקנו סביב נושא זה, תוך מחקר מעמיק שעסק ביחס התורה כלפי חיצוניות. היהדות בהחלט חוששת מעיסוק סביב החיצוניות. אדם שמשקיע מאמצים רבים סביב המראה החיצוני עלול להגיע לידי גאווה. התעסקות בחיצוניות עלולה להביא גם לידי עיסוק רב בתרבות הגויים ואף להתבוללות. בנוסף, "בימי הבחורות" קיים חשש רב אף יותר, שכן נער עלול לקלוט את המסר של עולם האסטיקה באופן שגוי, ואף להגיע לידי בלבול.

אולם, היהדות רואה בעיסוק בעולם האסתטי והחיצוני כדבר שבמהותו הוא טוב ומרומם, ובזמן אידיאלי העיסוק בחיצוניות יהיה לכתחילה קדוש לצד עיסוק בעולם הפנים. החיצוניות יכולה להוות "מוניטור" לנשמה- יכולת לשקף את הצד הפנימי של האדם והיא יכולה להוות כלי בעבודת ה' ע"י הרחבת הנפש.

25 עיין אהרון שלמה בן כתריאל ("מהרי"ל"), טועמיה חיים זכר, מ. וזו לשונו שם: "...ולעתיד שגם הגופים יעלו לבחינת נפשי... אזי מתפשטים אור החוטם בכל הקומה ונהלה גם הגוף... שכל גופותיהן של בחורי ישראל יתנו ריח טוב". כלומר, יש להבין את המימרא כפשוטה, דהיינו, לעתיד לבוא בחורי ישראל יתנו ריח טוב והופעה חיצונית משובחת כפשוטה. ועיין גם עין אי"ה, ברכות ו, מה.

בגלות העיסוק בחיצוניות הוא מסוכן, וממילא "החל הצמצום להיות נתבע". על סמך הסכנות הכרוכות בעיסוק בחיצוניות, היהדות הגלותית עברה לעיסוק בפנימיות שלה בלבד - פיתוח עולם התורה. אך בארץ ישראל, קדושת ה' מתבטאת גם בתחומים החיצוניים והגשמיים של החיים, וממילא הדרישה ליופי וחיצוניות תהיה אידיאלית ומחייבת הלכתית, מתוך קדושת ארץ ישראל. כאשר החיצוניות מגיעה מתוך עולם פנימי עשיר, מתוך קדושת א"י ובשימוש חכם ומידתי היא מתרוממת גם למדרגת הקודש.